

KISEBBSÉGEK KULTÚRÁJA

A Prágai Német Egyetem 1918 utáni története új kutatások tükrében

Lehr, Stefan: Neuerscheinungen zur Deutschen Prager Universität (1918-1945) = Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung. 62. Jg. 2013. H. 4. 621-632. p.

A Prágai Német Egyetem a cseh nemzeti mozgalom sodrában 1882-ben kettévált ősi Károly Egyetem egyik jogutódaként folytatta tevékenységét, párhuzamosan cseh társintézményével. Ebben az új, független Csehszlovákia létrejötte sem hozott változást. Az 1348-as alapító okiratot és a fennmaradt ősjelvényeket mindenesetre a cseh egyetem birtokába adták. Az egyetem tanári karának egy része a csehszlovák keretek között mind erőteljesebben képviselte a nagynémet ideológiát, az 1939-ben bekövetkezett német megszállást követően pedig „birodalmi-német” intézménnyé lett, és a „Cseh-Morva Protektorátus” tervbe vett németesítésének nyílt eszközévé vált. Az új berendezkedés Prága cseh egyetemét meg is szüntette, melyet a felszabadult Csehszlovákia állított vissza, amely ezzel szemben a német egyetemet oszlatta fel. Azóta a Károly Egyetem (*Carolinum*) osztatlanul a cseh nemzet színeiben képviseli a folytonosságot a nagy múltú történeti előzménnyel.

A Monarchia idejére eső első időszak feldolgozottsága általában nem adhat panaszra okot. Ez súlyában is a jelentősebb szakasz. A német egyetem folytatta az évszázados hagyományt, és versenyképes maradt Béccsel vagy a nyelvterület jelentős más intézményeivel szemben. Hírnevét öregbítették olyan kiemelkedő tudósok, mint a filozófus Ernst Mach vagy a germanista August Sauer. A Csehország területén, illetve Prágában élő németiség fiait készítette fel szakmákra, hivatásokra. (Itt végezte jogi tanulmányait például az író és biztosítási alkalmazott Franz Kafka.) Annál hézagosabb az 1918 utáni, csehszlovák időszak bemutatása vagy épp az 1939/45 közötti német megszállás nyomán kialakult

helyzetkép. Nemrégiben látott napvilágot a jogutód intézmény kiadásában az első alaposabb, a történettudományi, a germanisztikai, valamint a szlavisztikai területre összpontosító monográfia az 1918/45 közötti második időszakról: *Dějepisectví, germanistika a slavistika na Německé universitě v Praze 1918-1945* (2011), Ota Konrád tollából.

A Prágai Német Egyetem az 1918-as uralomváltás körülményeit nagyobb zökkenők nélkül átvészelte, autonómiáját megtarthatta, azt követően azonban fokozatosan kiszakadt a nemzetközi vérkeringésből. Ennek közvetlen oka részint az oktatási tárca cseh állampolgársághoz kötött kinevezési gyakorlatában, részint pedig a szerény javadalmazásban rejlett. Egyidejűleg valamelyest bővült a belföldi kutatói bázis Reichenbergben (Liberec) egy régiótörténeti-honismereti kutatóintézettel. A kialakuló belterjesség mégsem teremtett szellemi egységet az oktatói kar körében: a cseh nemzeti intézményekkel való együttműködés hívei („aktivisták”) és a feltétlen német öntudat letéteményesei között egyre mélyülő szakadék jött létre. A szembenállás az oktatási tartalmak különbözősége mellett erőteljesen megnyilvánult a rektorválasztások körüli ellentétek kiéleződésében. A szembenállás ellenére a német egyetem általában részt vett a rektori konferencia munkájában, amelynek életbevágó jelentősége volt 1930 tájékának gazdasági válsága idején. További feszültségek jelentkeztek – legalább a hallgatóság szintjén – a zsidó származású oktatók jelenlétével. A német öntudatú oldal legnagyobb hatású képviselőjének számított a germanista Herbert Cysarz, hasonlóan a jogtörténész Wilhelm Weizsäcker (csak névrokona a későbbi nyugat-német elnöknek, Richard von Weizsäckernek). Az „aktivisták” képviselőjeként maradandó érdemeket szerzett (kormány szerepeket is felvállalva) a szlavista Franz Spina (1868-1938) mint az első prágai bohemista, aki folyóirat-alapításaival is beírta nevét a szlavisztika nemzetközi történetébe: *Slavische Rundschau* (1929-1940); *Germanoslavica* (1931-1937). Nagyszerű pályáját – egy nemzetközi konferencia nyomán – önállóan is idézi a Konrád-féle monográfiával egy időben megjelent tanulmánygyűjtemény: *Franz Spina – Ein Prager Slawist zwischen Universität und politischer Öffentlichkeit* (Wien – Köln, 2011).

A sovén csoportok a Monarchia romjain természetesen kezdettől fogva Németország irányában tájékozódtak (Csehszlovákián belül kar-

öltve a szudétanémet mozgalommal), és a nemzetiszocialista hatalomváltás nyomában továbbfokozták az aktivitást. Az intenzívebbé váló kapcsolatok keretei között szakmai együttműködés is kialakult, többek között a Nord- und Ostdeutsche Forschungsgemeinschaft-tal. Ennek kapcsán mindinkább előtérbe került a csehországi németiség kutatására hivatott, etnonemzeti szemhatárú „néptörténet”, mint ezt már a reichenbergi „szudétanémet hon- és népkutató intézet” névadása előrevetítette. Jellegzetes terméket képviselt: Josef Pfitzner *Sudetendeutsche Geschichte* (1935) c. munkája. Körülbelül ugyanide vezettek az utak a Harmadik Birodalomban erőteljesen felkarolt (politikailag semleges gyökereiben Herderig visszavezethető) „kelet-kutatás” irányából, amely a kelet-közép-európai multietnikus régió „küldetéses” német elemének hódolt.

Kellően elő volt már készítve a talaj a nemzetiszocialista „harc feladatok” számára, amikor a csehszlovák állam feldarabolása, illetve Csehország német megszállása nyomán az intézmény a „Cseh-Morva Protektorátus” keretei között a náci-német állampárt közvetlen ellenőrzése alá került. A váltás elkerülhetetlen része volt a zsidó származású oktatók (34%!) eltávolítása, amit az egyetem vezetése sietve foganatosított, még a vonatkozó törvény 1939. január végi elfogadása előtt. Az „árja” oktatók túlnyomó többsége egyidejűleg belépett a náci pártba, és a Birodalomból érkező új jövevényekkel vállvetve szálltak harcba olyan újszerű diszciplínák mezején, mint: „népbiológia”, „öröklés- és fajhygiéna”, „fajbiológia” stb. Még újabb lendületet adott ennek 1942-től a Hitler helytartójáról, Reinhard Heydrichről elnevezett, Weizsäcker vezetésére bízott alapítványi intézet. Ezekben a témákban propagandairatokkal és „népfelvilágosító” rendezvényeken tartott előadásaikkal is számosan kitűntek. A hazai törzs esetében a politikai felzárkózás részint már korábbról meglévő hajlamok újszerű kiéléséből, részint opportunisták igazodás talaján ment végbe. A kontraszelekció súlypontjában egyébként a birodalmi újoncok álltak. Egyikük-másikuk jelentett is a biztonsági szolgálatoknak. E dicstelen végkorszak szereplői Csehszlovákia felszabadítása során testületileg menekültek nyugat felé, munkálkodásuk minden „eredményét” és a legtöbb nyomát is maga alá temette az idő. Felidézésüknek csak a történeti teljesség szempontjából van jelentősége.

Komáromi Sándor

KISEBBSÉGI POLITIKA

A török demokrácia-modell iszlamista feldúsítása és a külpolitika torlódó célkitűzései

Karakaş, Cemal: Der Umgang der Türkei mit Zielkonflikten in ihrer neuen Außenpolitik. = Südosteuropa Mitteilungen. 54. Jg. 2014. No. 1. 7-20. p.

A modern Törökország diktatórikus eszközökkel megteremtett, majd a hadsereg garanciáira bízott kemali laicista berendezkedése bomlásnak indult már a hidegháborús időszak második felében, az időszak lezárulását pedig nem élhette túl. A magánélet szintjére szorított vallás követelte a jogait a nyilvánosságban is. A politikai iszlamizmus egy-egy rövidéletű kísérletét követően jelentkezett az ezredfordulón „mérsékelt”-iszlamista programjával az Igazság és Fejlődés (vagy: Felemelkedés) Pártja (AKP), amely – élén a jelenleg harmadik ciklusát töltő Erdoğan miniszterelnökkel – rövid idő alatt népszerűvé vált. A Kemalisták is a színen maradtak – kisebbségben – a hivatali berkekben és természetesen a hadseregen belül, de már itt sem átfogó jelleggel, a kormányerők ellenzékeként. Az erdoğan politikai társadalmi bázisa az az újburzsoázia, amely az 1980-as évek – az Özal-éra – gazdasági liberalizálása nyomán Anatólia addig elmaradott régióiból emelkedett ki („anatóliai tigrisek”), és elindította az ország gazdasági fellendülését, miközben ragaszkodott a maga patinás kultúrájához és szakrális (szunnita) örökségéhez. Egyre inkább e burzsoázia mögé sorakozott a kis- és középpolgárság is. A vallás szerepének újralegitimálását az eredeti programok nyíltan ugyan nem hirdették meg, annál kézzelfoghatóbbá vált azonban a politikai gyakorlat apró lépéseiben, mint ahogy a betiltott pártelözmények iszlamista arculata is jól látható volt. A későbbiekben a kormányzati retorika már nem tagadta, hogy az ország vezetése továbbra is híve ugyan az állam és az egyház szétválasztásának, ám ebből mi sem következik a politika és vallás viszonyára nézve.